

A tegezés és a magázás

Minden társas érintkezés első lépése a partner megszólítása. A fatikus (kapcsolatteremtő és -tartó) nyelvi elemek használatának fő formája a tegezés, illetve a nemtegezés. A beszélgetésben használt névmási és megszólítási formákkal a mások iránti érzelmeinket fejezzük ki: a szolidaritást, a távolságot, az udvariasságot, a hatalmat, a bizalmat, a tiszteletet, valamint azt, hogy ismerjük a társadalmi szokásokat.

Az utóbbi években hazánkban – főleg a média hatására – erősen terjed a tegeződés. A rádió és a televízió beszélgető műsoraiban, vetélkedőiben, telefonos játékaiban figyelhető meg, hogy a műsorvezető korra, nemre, foglalkozásra való tekintet nélkül letegezi beszélgetőpartnerét. Pedig a kódválasztáskor figyelembe kellene venni a társadalmi tényezőket: a másik státusát, iskolázottságát, nemét, életkorát, foglalkozását és az intimitás fokát is. A legújabb tömegtájékoztató eszköz, az internet használói viszont e kritériumok egyikét sem tekintik irányadónak. A világhálóra ugyanis az egyenrangúság jellemző, ami bizonyos fokú informalitást – nem formálanságot, hanem formai kötetlenséget! – eredményez. Annak ellenére, hogy a levelezőlistákra küldött üzeneteket sokan elolvassák, akik közül a levél feladója valószínűleg nagyon kevés embert ismer személyesen, az interneten a tegeződés a szokás. Ezzel a kódválasztással az egy csoporthoz való tartozást fejezik ki ennek a „nyelvjátéknak” a résztvevői.

Régebben a megszólításoknak sokkal szigorúbb szabályrendszerük volt, amelynek megsértése súlyos vétkeknek számított. A 80-as, 90-es évekig az általános tegeződés a mikroközösségekre korlátozódott, s a bizalmas viszonyt, az összetartozást, a közelebbi ismeretséget fejezte ki. Manapság azonban a tegeződés/nemtegeződés szabályait lassan már csak az illetéktanokból lehet elsajátítani, hiszen a valóságban nem tartják be őket.

Az természetes, hogy a gyerekek először mindenkit tegeznek. Ez nem a nyelvi tiszteletlenség jele, csupán azt igazolja, hogy a nyelvhasználatban meghatározó szerepet játszik a környezet, mivel a kisgyermek a hozzájuk forduló felnőtt beszédét utánozza. A nemtegeződésre való áttérés viszont csak tudatos beavatkozás eredményeként alakul ki. Ekkor kell a gyerekekkel megértetniük a szülőknek és a tanároknak, hogy a szavakhoz magatartásformák társulnak, s hogy a nemtegezés (magázás, önözés, körülírással, tetszikelés) a tiszteletadást, a megbecsülést és a formalitást fejezi ki, míg a tegezés bizalmas, familiáris viszonyra utal. Am tegezni és magázni sokféleképpen lehet. A megszólítási és köszönési formák teljes tárháza áll a kommunikálni vágyó személy rendelkezésére, s az, hogy ebből az eszköztárból mit választ, s azt milyen hangsúllyal, hanglejtéssel adja elő, sok mindent kifejezhet: megvetést, haragot, gúnyt, iróniát, közömbös viszonyt.

A nyelvújító szakirodalom főként a tegeződés mértéktelen elhárózása ellen emelte fel a szavát. Am nem csupán a letegezés, hanem a lemagázás is lehet tiszteletlenség. Íme erre egy példa:

A: *Őn* mit gondol az új adótörvényről?

B: Egyetértek vele. És *maga*?

Ebben a párbeszédben a B beszélő az önözéssel következetesen a magázást állítja szembe, mit sem törődve a kölcsönösséggel. Azaz B az egyenrangúságot feltételező beszélgetés során nyelvi eszközzel kialakít egy hierarchiát, amelyben önmagát feljebb, míg a kérdezőt lejjebb sorolja be. A Nyelvújító kézikönyv szerint az *ön* szó választékosabb, megtisztelőbb, hivatalosabb, távolságtartóbb, a *maga* kevésbé választékos, közvetlenebb, de lekicsinylő, sértő is lehet a körülményektől és a hangsúlytól függően. Kiss Jenő (Társadalom és nyelvhasználat, 1995.) viszont azt állítja, hogy az ország bizonyos részein az *ön* egyáltalán nem használatos, ott a *maga* hordozza az *ön* szerepét is, következtetésképp nincs udvarián, műveletlen mellékjelentése. Tehát a változatok használatakor a nyelvjárási sajátosságokat is figyelembe kell(ene) vennünk.

A köszönés és a megszólítás kérdése azonban nem kizárólag a nyelvhasználat körébe tartozik. Mivel minden megnyilatkozásnak cselekvésvértéke van, köszönéseink, nyelvi fordulataink emberi kapcsolatainkat tükrözik. Hiszen olyanok a megszólításaink, amilyenek a viszonyaink. Amikor szólunk valakihez, nem csupán azonosítjuk, megszólítjuk, köszöntjük a másikat, hanem a viszonyunkat minősítő érték kategóriákat is kifejezzük. Így a tegezés és nemtegezés kérdésének alapos tanulmányozásához a pragmatikát, a szociológiát és az antropológiát is segítségül kell hívnunk, s a nyelvi érintkezésformák nyelven kívüli okait is vizsgálunk kell, ahogy azt a szociálpszichológia teszi. Ne feledjük, a megszólításokkal is alakítjuk „énhomlokzatunkat”. Tehát tartsuk szem előtt a Kazinczy ismert sorára („Szólj! s ki vagy, elmondom”) emlékeztető mondat: „Szólts meg valakit, és megmondom, milyen vagy!”

Schirm Anita

ozd@petra.hos.u-szeged.hu